

Зорица НЕСТОРОВИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

КАДА ПИСАЦ ПОМАЖЕ СВОМ ПРЕВОДИОЦУ (ИВО АНДРИЋ И ПРЕВОДИОЦИ)¹

Андрићева мисао о превођењу свој најјаснији израз добила је у насловној реченици *Са магијом понекад граничи и на праве подвиге личи рад доброг преводиоца* као редакцијском наслову под којим је дневни лист „Борба” објавио његов текст који је прочитан на Четвртом конгресу Међународне федерације преводаца, одржаном у Дубровнику 1963. године када је усвојен текст *Преводачке повеље*, највишег међународног акта о начелима и части преводачке професије.²

¹ Напомена: аутор овог рада прихвата позив уредника и издавача ове публикације да у њој објави свој раније штампани рад уз навођење уредничке сагласности и упућивање на библиографски податак његовог првог објављивљања: Зорица Несторовић, „Кад писац помаже свом преводиоцу”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига LXXXVI, 2020, стр. 125–134. У односу на прво штампано издање овог рада из 2020, у овом издању које се овде објављује наслов и цитати из Андрићевог реферата који је прочитан на Четвртом конгресу Међународне федерације преводаца, одржаном у Дубровнику 1963. (познатог под насловом „Са магијом понекад граничи и на праве подвиге личи рад доброг преводиоца” под којим је редакција Борбе на страници 7 у броју 247 од 7. септембра 1963. штампала, како је том приликом у пратећем уводном коментару и наведено, „[...] најважније делове из реферата нобеловца Иве Андрића”), доносе се на основу његовог критичког издања које је у оквиру књиге 24 Петог кола Критичког издања дела Иве Андрића (Задужбина Иве Андрића, Београд, 2023) приредио Милан Потребих (в. фусноту 2). Истовремено, у односу на прво издање овог рада из 2020. ажурирани су и подаци о Критичком издању дела Иве Андрића као пројекту Задужбине Иве Андрића у складу са тренутним пресеком резултата рада на том научном пројекту. Будући да је овај рад намењен предавању полазницима Скупа слависта, он не садржи апстракт, резиме и кључне речи а и наслов је усклађен са насловом предавања.

² Цитате из наведеног текста доносимо према његовом критичком издању које је приредио Милан Потребих: „Иво Андрић преводиоцима”, у: Иво Андрић, *Есеји 1952–1966*,

Промишљајући о превођењу као примарном чину културе света, Андрић је – и као писац и као преводилац – вишеструко посведочио значај доброг превода и тешкоће његовог досезања. Сусрет магије и подвига у његовој мисли о превођењу – на први поглед парадоксалан – проистиче из дубоког увида у различите слојеве преводилачке уметности – и оне филолошке, који показују да није довољно само добро познавати два језика, матерњи и страни, и оне културолошке, који захтевају да се у тежњи за повезивањем различитости буде и храбар и спреман на улагање труда које на први поглед може изгледати узалудно, и оне стваралачке јер превођење је „[в]ештина и способност да се читалац узме за руку, проведе кроз пределе и пространства којима он никад не би прошао, и да му се покажу појаве и предмети које он иначе не би никад видео.”³

Веома значајан део кореспонденције Иве Андрића која се чува у Личном фонду Иве Андрића похрањеном у Архиву Српске академије наука и уметности и Задужбини Иве Андрића представља пишчева преписка са преводиоцима његових приповедака и романа. Поред протоколарних и информативних елемената који се односе на образложење избора онога што преводилац жели да преведе, начине на који се регулишу ауторска права, извештавање о току превођења, ова писма представљају драгоцен траг о пишчевој помоћи својим преводиоцима да на што бољи начин пронађу одговарајућу реч и израз, фразеологизам у језику превода за реч/израз/фразеологизам који је употребио сам писац. Тако Јасмина Нешковић, приређивач његове преписке са Гун Бергман, чувеним преводиоцем Андрићевих дела на шведски језик која је шездесетих година предавала српскохрватски језик у Упсали, примећује: „Као један од најчешће превођених југословенских писаца, Иво Андрић је врло опрезно бирао своје преводиоце, помагао им објашњењима и саветима и активно учествовао у

Критичко издање дела Иве Андрића, коло V, књ. 24, приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2023, 150–153. Захваљујући истраживањима неопходним за установљивање критичког издања тог текста, Потребих је утврдио да је извор за основни текст тог Андрићевог дела следеће његово издање: „Ivo Andrić prevodiocima”, *Zbornik radova o prevodenju*, Savez književnih prevodilaca Jugoslavije, Beograd, 1966, str. 3–5. Иначе, према тим истраживањима текст је имао три штампана издања за пишчева живота, сва три под различитим насловима, а у рукописној грађи сачувани су његов дактилограм који није насловљен и дактилограми његовог превода на француски језик. Остала два штампана издања и дактилограм приређивач је одредио као изворе за варијанте. О одређивању извора за основни текст Потребих истиче: „Упоредном анализом утврдили смо да је текст есеја „Иво Андрић преводиоцима” у овом издању Савеза књижевних преводилаца Југославије из 1966. године, последње ауторизовано издање текста есеја објављено за пишчева живота. За разлику од првог и другог штампаног издања, он је целовит.” (*Нав. дело*, 701)

³ „Иво Андрић преводиоцима”, у: Иво Андрић, *Есеји 1952–1966*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло V, књ. 24, приредили Јана Алексић, Милан Потребих, Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2023, 152.

њиховом раду. О томе сведочи и пишчева преписка са Гун Бергман, која је непрекидно трајала од 1960, кад се појавио први шведски превод романа *На Дрини ћуприја*, па све до 1971, до трагичне смрти шведске слависткиње.⁴

Примери проистекли из Андрићевог непосредног контакта са преводиоцима својих књига на које овом приликом укратко желимо да укажемо,⁵ потврђују пишчеву средишњу мисао о превођењу и откривају неке особине његовог стваралачког поступка и односа према језику. Захваљујући њима отварају се још једна врата на – сликовито речено – кући Андрићевог језика у којој поред књижевног језика пишчевог стваралаштва станује и његово непрестано и живо интересовање за биће језика, за лексичке феномене, за жив, говорни језик који у тренутку док писац бележи неке његове облике још увек није лексички кодификован и није описан у речницима српског језика.

Кореспонденција открива да су се – поред постављања питања о значењу турцизама или архаизама у тексту Андрићевих приповедака и романа – преводиоци највише обраћали Андрићу тражећи од њега помоћ у разоткривању значења речи/израза које је он користио у одређеном кон-

⁴ Ј. Н., „Уз преписку Иве Андрића и Гун Бергам“, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година X, свеска 7, 1991, 53.

⁵ То је недвосмислено показао научни пројекат Задужбине Иве Андрића „Критичко издање дела Иве Андрића“ који је покренут средином септембра 2016. године. Након што је на својој седници одржаној 9. јуна 2016. године Извршни одбор Српске академије наука и уметности, на основу предлога Одељења језика и књижевности САНУ, за чланове Управног одбора Задужбине Иве Андрића именовано академик Мира Вуксановића, академик Душана Ковачевића, академик Горана Петровић, проф. др Радивоја Микића, проф. др Срета Танасића, проф. др Стојана Ђорђића, књижевника Радована Бели Марковића, новинара Радована Поповића и проф. др Стојана Дабића, тај Управни одбор Задужбине Иве Андрића је на Другој радној седници одржаној 15. септембра 2016. године, на иницијативу академика Мира Вуксановића, председника, и проф. др Радивоја Микића, тадашњег потпредседника, донео одлуку о отпочињању рада на критичком издању дела Иве Андрића. Од тада до данас објављена је 21 књига *Критичког издања дела Иве Андрића* које доносе критичко издање свих Андрићевих приповедака, како оних објављених што у збиркама које је српски нобеловац приредио за свога живота, што изван њих, тако и оних осталих у рукопису којима припада и збирка *Кућа на осами* (све у 12 књига), затим збирки поетске прозе *Ex Ponto* и *Немири* и целокупног корпуса лирике (све у 3 књиге), свих књижевних приказа и критика, текстова путописног карактера есеја и есејистичких записа и публицистичких чланака које је наш писац штампао за живота (све у 4 књиге) и два романа (*Госпођица* и *Проклета авлија*). Уређивачки одбор *Критичког издања дела Иве Андрића* ради у саставу академик Миро Вуксановић, председник, проф. др Зорица Несторовић, руководилац пројекта и уредник и др Маја Радонић, управница Задужбине Иве Андрића. Примере на које желимо да укажемо овом приликом наводимо према нашим истраживањима приликом израде критичког издања Андрићевих приповедака као и према резултатима других приређивача критичких издања Андрићевих дела у до сада објављеној 21 књизи *Критичког издања дела Иве Андрића* (проф. др Милана Алексића, др Јане Алексић, др Марије Благојевић, др Драгане Грбић, проф. др Слајане Јаћимовић, др Ливије Екмечић, мр Милана Потребиха и др Милице Ђуковић).

тексту. Одговарајући на њихове молбе, писац је тежио да дâ развијено, исцрпно али истовремено и прецизно и једноставно написано образложење каткад употпуњено и одговарајућим изразом из језика који преводилац познаје – матерњег или страног.

Када су у питању објашњења турцизама, писац је понекад упућивао преводиоце својих дела на данас за разумевање тог слоја речи незаобилазан речник Абдулаха Шкаљића, *Турцизми у српскохрватском језику*. Гун Бергман у писму од 22. марта 1967. пита: „Radim na neki naučni članak o turcizmima u [2] „Na Drini Ćuprija”. Ćitam dosta knjiga o historiji i kulturi Bosne. Da li taj jezik što Vi upotrebljavate u knjizi je za Vas potpuno živ jezik? I da li se još danas upotrebljavaju turski reči u bosanskom govoru? Bila bih zahvalna za odgovor na ta pitanja.”⁶

У свом одговору од 03. априла 1967, наш велики писац даје прецизан опис појаве турцизама у српском језику посматрајући је у историјској и културолошкој равни и, уз кратак осврт на њихово место у својим делима, показује коју улогу они имају у уметничкој прози историјске тематике:

„Da predjem odmah na vaše pitanje. Turcizmi se nalaze u delima svih naših pripovedača iz Bosne i Hercegovine, često i kao neki folklorni dekor. Njih ima priličan broj, kao što znate, i u mojim tekstovima: u prvim radovima ima ih više (izgledalo mi je da su oni potrebni kao neki dokaz autentičnosti teksta) a s vremenom njihov broj opada. Na kraju svake moje knjige nalazi se rečnik turcizama.

Za četiri stoleća osmanlijske okupacije turski jezik je morao ostaviti dosta traga u govornom jeziku u Bosni i Srbiji. (Sličnih primera ima u istoriji i drugih naroda). Utoliko više što je jedan deo našeg naroda u B. i H. primio Islam. Turcizme je unosila u naš jezik naročito turska vojna i civilna uprava, zatim zanati, trgovina i ekonomika. Sa odlaskom turske uprave (1878 g.) turcizmi počinju da se gube, jer tursku administraciju zamenjuje austrijska, a 1918 g. jugoslovenska. U poslednjih 30–40 godina oni nestaju sve brže, a sada ih je ostao minimalan broj. Medjutim, ko piše istorijske romane i pripovetke on mora da ih upotrebljava, ako želi da pruži vernu sliku društva i kolorit tadašnjeg života.

[2] Ne znam da li imate u vašoj bogatoj biblioteci u Upsali: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Izdanje Svjetlost, Sarajevo, 1965. To je do sada najopširniji takav rečnik u nas. On ima i dosta opširan predgovor i bio bi Vam svakako potreban za vaš rad. Ako nemate, pišite mi odmah.”⁷

Андрићеви колоритни прикази реалија из свакодневног живота босанске касаве и посредовање атмосфере која је пресенчавала животе јунака његових приповедака и романа у којима је тематизована историја Босне XVIII и XIX века, проистекли су из пишчеве тежње да се о свакој поједи-

⁶ „Гун Бергман – Иви Андрићу, Ере, 22. III 1967.”, *Преписка Иво Андрић и Гун Бергман (II)*, приредила Јасмина Нешковић, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година XI, свеска 8, 1992, 99.

⁷ „Иво Андрић – Гун Бергман, Београд, 3. IV 1967.”, 100–101.

ности – историографској, културолошкој, психолошкој, антрополошкој, религиозној, етнографској, економској, социолошкој, уметничкој, језичкој – неопходној за дочаравање личне судбине појединца у историјском протоку времена, подробно обавести и истражи литературу о њој не би ли их као аутентичне појединости важне за обликотворне приповедачке поступке уткао у уметничку структуру своје прозе. Све то је учинило да језичка грађа његових уметничких дела буде извор примера које аутори речника српског језика наводе не би ли илустровали неко од значења одређених речи. Посебну занимљивост представља чињеница да је управо у од стране писца препорученом речнику Абдулаха Шкаљића, у издању из 1966. године, присутно неколико примера из Андрићевих приповедака којима се илуструје употреба следећих речи и израза:

„**cigār-cäge** *n*, *cigar-papiri*. – „... nego mi od ove trave, da prostite, došla crijeva tanka ko cigar-čage” (Andrić 32) [...]”

„**ciganluk** *m*, 1. *predgrađe ili mahala gdje stanuju Cigani*. 2. *ciganština*. – „Ma koliko da je to ciganluk i ološ, nikome se ne igra” (Andrić 47) [...]”

„**čengele**, **čendele** *f*, pl. t. (pers.) [...] 2. *vješala, napravljena od gvozdениh kuka*. – „... ama je skapò na čengelama u Beogradu” (Andrić 15); [...]”

„**čehāja** (**čejaja**), *hipok. čája m* (pers.) 1. *pomoćnik, zastupnik vezira, paše, defterdara ili kojeg drugog velikodostojnika u Turskoj Carevini*. – „Vezir, koji je pred tri mjeseca došao, opozvan je a da mu nije imenovan zamjenik. Umjesto vezira je ostao čehaja mu Fazlo” (Andrić 49); [...]”

„**gungúla**, **gulgúla** *f* (pers.) – *metež, vreva*. – „Napolju se pomalo smirivala graja i rasipala gungula” (Andrić, Prip. 171); [...]”

„**jèk** *m* (pers.) 1. *jedan, jedinica*. 2. „*jèkdur Alāh. Bog je jedan*. – „Jekdur Alah, jedan je Bog” (Andrić, Pripovj. 60) [...]”

„**lùla** *f* (pers.) [...] 2. *lùla f ili lùle n, je cijev česme kroz koju ističe voda. Lule nisu imale pipe, pa je voda uvijek tekla*. – „da se pred džamijom podigne česma sa tri lule” (Andrić 4); [...]”

„**mektúbdžija** *m* (ar. – tur.) *pisar, sekretar*. – „Jedan mlad Osmanlija, valijin mektubdžija” (Andrić, Pripov. 23) [...]”

„**òdžák**, -áka *m* (tur.) – [...] 2. *ognjište*. – „Jusuf je odličnog gosta zatvorio u svoju malu sobicu u kojoj je bio krevet i odžák u kome se pekla kafa” (Andrić 41); [...]”

„**operváziti**, *uokviriti, postaviti pervaz tj. ogradu, okolicu*. – „... i on je dao da im se opervaze grobovi kamenom” (Andrić 3); [...]”⁸

Пишчева напомена да се на крају сваке његове књиге налази речник турцизама показује уметникову високу свест о рецепцијском хоризонту његовог дела и потреби савременог читаоца да разуме оне речи и изразе

⁸ НАПОМЕНА: примере наводимо према издању Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, „Svjetlost” izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1966. У попису грађе одакле су навођени примери Шкаљић на страни 49 под одредницом Andrić бележи: „Ivo Andrić: *Most na Žepi*, izd. Prosveta, Beograd, 1947.” a pod odrednicom Andrić, Prip. „Ivo Andrić: „Pripovetke”, S.K. Zadruga, Beograd, 1931.”

којима писац тка слику прошлих времена не би ли она пред његовим очима оживела у свом аутентичном облику. Од првих издања својих приповедака – што у периодици, што у збиркама које је сам приредио, што у изборима из свог приповедачког опуса – Андрић је водио рачуна о објашњењима речи и израза који се у њима налазе. Изразе те бригае представљају (1) пишчева објашњења и преводи страних речи и израза која се као фусноте јављају у тексту његових приповедака и (2) речник као пратећи део сваког појединачног издања.

Приликом рада на критичком издању дела Иве Андрића могли смо у више наврата потврдити да је у бројним случајевима писац сам радио пратећа објашњења и преводе дате у фуснотама која прате текст као и да је на личним примерцима издања својих приповедака исписивао значења одређених речи или у постојећим речницима на крају књига дописивао, мењао и исправљао и лексичке облике и њихова значења.

У том смислу индикативан је пример једног таквог речника који се налази у Андрићевом личном примерку издања његове збирке приповедака Иво Андрић, *Приповетке II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1936. који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића (Музеј града Београда). На њега је пажњу скренула Драгана Грбић, приређивач критичког издања приповедака које су објављене у овој збирци и према нашим „Начелима за критичко издање дела Иве Андрића” у делу који се односе на опис такве грађе и њено укључивање у речник⁹, описала и укључила у речник књиге 3 Првог кола Критичког издања дела Иве Андрића:

„Фототипски је представљена унутрашња задња покорица првог издања **СКЗ36** једног личног примерка који се чува у Спомен-музеју Иве Андрића под сигнатуром ИАв I-81, на којој је писац графитном оловком написао неколико речи, углавном турцизама, и дао њихова објашњења. Речи из овог прилога интегрисане су у *Речник непознатих и мање познатих речи и израза* овог критичког издања и пропраћене су одговарајућим коментарима у енднотама. [...]

Речи и објашњења речи које је Андрић забележио на унутрашњој страни задње корице првог издања истакнуте су овде курзивом тј. италиком, а свака реч пропраћена је одговарајућим коментаром у ендноти. Својеручно исписан речник броји укупно седам речи следећим редоследом: абдест (36), ђулсија (38), миндерлук (38), шедрван (38), текија, софта и таксират (48), при чему је изостало објашњење само за последњу реч. Бројеви у заградама односе се на број странице на којој се та реч у збирци јавља.

У целом првом издању збирке **СКЗ36** присутна је само једна фуснота у оквиру приповетке *Смрт у Синановој текији* на тридесет и шестој страни и у њој се тумачи реч *абдест*. То упућује на могућност да је писац речи исписане

⁹Зорица Несторовић, „Начела за критичко издање дела Иве Андрића”, у: Иво Андрић, *Приповетке, Српска књижевна задруга, Београд, 1924*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло I, књига I, приредио Милан Алексић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, 563–614.

на последњој унутрашњој страни личног примерка такође желео објаснити у фуснотама, али да су фусноте из неког разлога изостале у првом издању. У потоњим издањима ове приповетке ова реч се такође објашњава у фусноти.¹⁰

Један од сликовитих примера овог пишевог поступка везан је за генезу приповетке *Проба*¹¹ о чудесним и застрашујућим метаморфозама фра Серафима, први пут објављене 1951. године. На основу рукописне грађе везане за ову приповетку која се чува у Личном фонду Иве Андрића у Архиву САНУ под сигнатуром Архив САНУ, Историјска збирка 14433/ИА 221, можемо закључити да је Андрић сам уносио и обликовао објашњења одређених израза из текстова својих приповедака јер у њој „на полеђини <странице> 29, <странице> 12, налазимо и Андрићеву фусноту којом се објашњава израз „муртад табор” у реченици исписаној на <страници> 30, <странице> 13. Реченица је написана црним мастилом писаним словима латинице и гласи:

„Оронашао је како разговара са Омер пашом, како са официрима из [њег] пашиног „муртад-татора”^x, како са консулима.”

На страници која јој у дволисту претходи, писаним словима најпре ћирилице а потом латинице, црним мастилом, Андрић бележи:

(фуснота!)

^x) murtad-tabor (tur.) = tabor izdajnika. Tako su u Bosni nazivali veliku grupu Omerpašinih poturčenjaka, poljskih i mađarskih političkih emigranata i avanturista.¹²

Наведена фуснота из рукописа пренета је у прво штампано издање приповетке *Проба* (часопис *Republika*, god. 7, knj. 1, br. 4/5 (travanj-svibanj 1951), str. 332–347) у незнатно измењеном облику („Murtad-tabor (tur.) = tabor izdajnika. Tako su u Bosni nazivali veliku grupu Omerpašinih poturčenjaka, poljskih i mađarskih političkih emigranata ili avanturista.”), док је у наредном (Иво Андрић, *Одабране приповетке*, књ. 1, приредио Божидар Ковачевић, Српска књижевна задруга, Београд, 1954) добила свој краћи облик („Муртад-табор – одред оних који су издали своју веру”) али у њему прати текст приповетке *Немирна година* која у самом избору претходи

¹⁰ Иво Андрић, *Приповетке II, Српска књижевна задруга, Београд, 1936*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло I, књ. 3, приредила Драгана Грбић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, 451–454.

¹¹ Уп. наше приређивачке коментаре уз критичко издање приповедака *Немирна година* и *Проба* у: Иво Андрић, *Приповетке (1949–1960) II*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло II, књ. 9, приредиле Ливија Екмечич, Марија Благојевић, Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, 600, 626–627.

¹² *Нав. дело*, 626–627.

приповеци *Проба* па се на предлог приређивача тог избора оставља само уз текст приповетке *Немирна година* а овде изоставља.¹³

Преписка Иве Андрића са Тони Ливерсејџ¹⁴ вођена поводом припреме избора из Андрићевих приповедака на данском језику који је под насловом *Труп* објављена 1966. у Копенхагену, потврђује неколико аспеката његовог односа према преводиоцима својих књига. Иако су до тада у њеном преводу на дански језик објављени роман *На Дрини ћуприја* (1961) и есеј *Разговор с Гојом* (1961)¹⁵ па би се отуда могло очекивати да су јој врата Андрићевог језика широм отворена, Тони Ливерсејџ у духу пријатељства и са пуном свешћу о важности доброг превода као и сложености наративне структуре Андрићеве приповедне прозе, у писмима од 4. и 7. октобра 1965. писцу поставља низ питања о значењима које речи имају у тексту његових приповедака.

Одговорно и скромно, са жељом да расветли своју мисао и начин на који ју је језички уобличио, Андрић у писму од 10. октобра 1965. одговара:

„Draga gospodjo Liversage,

Primio sam Vaše pismo od 4. o. m. kao i ono od 7. o. m. Odgovaram odmah tačku po tačku, istim redom:

„Evo vam ključ i mehćema” значи: evo, uzмите vi ključеве od суднице, to jest узмите i власт i одговорност, jer ja више ne могу da подносим ово rasипање, itd. itd.

„obarena jaja” = tvrdo kuvana jaja. (ob-variti)

„crnom korom kao lišajem...” Lišaj je овде u botaničkom смислу; kamen изгледа као da je покривен crним lišajem (Flechte)

„lončići u furuni, kao neke oči” – Ne, to nisu mali lonci na пећи како ste Vi nacrtali, nego se radi о „kleine Kacheleinsätze in der Ofenwand”, tj. мали okrugli i издubljeni (konkavni) zemljani umetci sa zelenom glazurom који su uzidани u zemljane пећи, dakle keramika (v. priloženi crtež).

¹³ У писму Иви Андрићу од 11. фебруара 1954. Ковачевић, разматрајући питања прелома издања, између осталог пита шта треба радити са фуснотој на страни 389: „389 Мургад табор се објашњава већ у „Немирној години”. Да га овде скинемо?” (*Нав. дело*, 634)

¹⁴ Биљана Ђорђевић, приређивач Андрићеве преписке са Тони Ливерсејџ, о њој наводи следеће податке: „Тони Мадсен, удата Ливерсејџ (1935), писац и преводилац из Копенхагена, студирала је српскохрватски језик на Београдском универзитету од 1957–1959. године и магистрала на Универзитету у Копенхагену, на Одсеку за словенску филологију, са темом „Женски ликови у делу Иве Андрића”. Шездесетих година водила је живу кореспонденцију са Андрићем о збирци приповедака која је објављена у Копенхагену под насловом *Труп* (*Torso*, Grafisk Forlag, 1966). Из писама сазнајемо о приликама у данској културној јавности и објављивању дела страних писаца, о рецепцији Андрићевих дела у Данској, о недоумицама и тешкоћама преводиоца Андрићевих текстова, о томе како је Андрић неговао познанства са својим преводиоцима, о његовим позивима у Херцег Нови где је проводио већи део године, о пошљикама књига и указивању на неопходне студије о његовом делу и објашњењу и разрешењу већих текстуалних недоумица преводилаца.” („Иво Андрић и Тони Ливерсејџ”, приредила Биљана Ђорђевић, у: *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година XX, свеска 18, 2001, 112.)

¹⁵ Исто.

„video mnogo žena, i bez velikog izbora” значи да је имао, posedovao много жена, узимајући их редом, не бирајући.

„krupno i blesavo momče iz begovske kuće” значи сина или другог члана породице, а не момка, слугу.

„steru se neke bjeline” – значи да се пред њим отварају и простиру испод његових ногу неке bele, svetle далјине.

„zalumac” – значи grub и nasilan човек = zulumčar.

„bolno štucanje” – не ради се о плачу и ridanju него о nervoznom повременом dizanju и спуштању дијафрагме (Schluckauf).

„ladolež” = Ipomoea purpurea, Zaubwinde (zaista са plavim cvetom), али може figurativно да значи и lenštinu (Tagedieb). Molim Vas vidite где је тај израз употребљен и које од два значења треба узети, јер би nesporazum био fatalan.

„za nevolju je svijetu” = mislim да сте у основи добро shvatili, то јест nevolja је толика да svet не бира sredstva него се служи и takvim sujevним budalaštinama, само не би ли pomoglo.

„uzdrhtala mulu” = mula је titula која се даје kadiji, teologу itd. Ovде „uzdrhtala mulu” стоји umesto „uzdrhtalog mulu” (neodređen pridev), dakle Mula-Jusufa.

„orma” = konjska oprema (Pferdegeschirr)

„pritskivala je tilo ali snažno” – у праву сте, то је štamparska greška и треба да glasi „tiho ali snažno” [...]”¹⁶

Овом приликом скрећемо пажњу само на објашњење праћено цртежом везано за поређење „лончићи у фуруни, као неке очи” који припада тексту приповетке „Аникина времена” јер је оно парадигматичан пример Андрићевог објашњења неког израза.

Наведеним примерима на самом крају додаћемо и онај који описује Андрићеву посвећеност својим делима – њиховом језику и значењу – као и преводиоцима којима је требало дочарати оно што је одређеним појмовима, њима неразумљивим, било исказано у тексту романа или приповедака. Приликом превођења Андрићевог романа *Травничка хроника* на шведски језик, Гун Бергман је у писму од 24. децембра 1960. великог писца између осталог замолила: „Хтела бих да Вас замолим да ми објасните како је направљен ’ћепенак’ испред прозора дућана у чаршији. Још док сам преводила ’На Дрини ћуприју’ покушавала сам да докучим како изгледа и како се може на њему седети. Можда бисте могли да ми то представите једним малим цртежом?”¹⁷

Андрић у писму од 08. јануара 1961. одговарајући на ово питање испишује праву малу одредницу етнографског значаја налик онима у Вуковом *Српском рјечнику* о којима је исписао неке од најлепших страница наше есејистике посвећених овом капиталном делу српске културе и језика:

¹⁶ „Иво Андрић и Тони Ливерсеј”, 133–134.

¹⁷ „Гун Бергман – Иви Андрићу, Стокхолм, 24. XII 1960”, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година X, свеска 7, 1991, 27.

„*Ćepenak* (ili u Bosni često *ćefenak*) je Ladenflügel, devanture, ali naročite vrste. Nekad je postojao na svakom dućanu, danas se još vrlo retko vidja. To ćete najbolje videti sa slika i skice koje Vam šaljem u prilogu. Na ćepenku je sedeo vlasnik radnje kao i onaj koji kupuje robu. Tu se pila kafa i vodio razgovor. A dućan se zatvarao tako da se spusti gornji a podigne donji deo ćepenka i preko njih stavi drveni mandal (Sperrbalken ili Sperrstange) i pričvrsti katancem.

Važno je da to znate, jer zatvaranje i otvaranje ćepenaka igra znatnu ulogu u burnim vremenima. Pogledajte u glavi VIII (str. 173–4) kako se „zatvara čaršija” u znak pobune. „Nastao je klepet ćepenaka, vrata i mandala i razlegao se tutanj i prasak itd.” (citiram po poslednjem izdanju „Travničke hronike” od 1958 godine, izdanje „Svjetlost” – „Prosveta”).¹⁸

Уз своје врло подробно објашњење писац је приложио два листа на којима су четири фотографије „дућан с ћефенком, затворен”, „дућан с ћефенком, отворен”, „берберница споља”, „берберница изнутра”; [...].¹⁹

Сви записи које неки писац оставља о значењу речи и израза које је употребио у својим делима драгоцени су како за преводиоце његових остварења на страни језик, тако и тумачима као вечитим трагаоцима за тајном стваралаштва. Наведено много тога открива о Андрићевом односу према преводиоцима његових дела али и према сопственом тексту, начинима на који је стварао и значењима која је желео да његов текст има. Њима је потврђена Андрићева мисао о магији превођења и његово скретање пажње на тежину и значај преводилачке професије. Јер, „[з]а све то потребно је, поред дара, труда и знања, бескрајно много стрпљења, снаге, мудрости и одрицања. То би требало да знају, и увек имају у виду, и писац чије је дело преведено и читалац који тај превод чита. Јер, лако је проналазити омашке или несавршена места и у најбољих преводилаца, али је теже схватити сву сложеност и важност њиховог посла.”²⁰

¹⁸ „Иво Андрић – Гун Бергман, Београд, 8. I 1961.”, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, година X, свеска 7, 1991, 29.

¹⁹ Исто.

²⁰ „Иво Андрић преводиоцима”, 152.